

VAN ZOYS TOT SOEST

TIJDSCHRIFT VAN DE „HISTORISCHE VERENIGING SOEST”

Foto omslag

"De Eng"

Een schilderstuk van J. H. Isings - 1930

Historische Vereniging Soest
Opgericht 8 mei 1980

Bestuur

Voorzitter	:	P.J. van Doorn, Schoutenkampweg 113, Soest
Secretaris	:	Mevr. E. Stolwijk, Kruisweg 2, Soest, Telefoon 02155-17113
Penningmeester	:	J.Th. van der Putten, Leeuwerikweg 30, Soest
Overige leden	:	P.J. van den Breemer, Vosselveldlaan 21, Soest A.J. van den Dijssel, Irenelaan 7, Soest J.E.J. Hilhorst, Plasweg 57a, Soest W.C.J.M. Peters, Van Mecklenburglaan 24, Soest W. Schimmel, Bosstraat 25, Soest G. Staalenhoef, Aalsmeerweg 32 III, Amsterdam
Redactie	:	P.J. van den Breemer, Vosseveldlaan 21, Soest
Vormgeving	:	F. Elsman, Bachweg 66, Amersfoort

Alle rechten voorbehouden.

Overname uit deze uitgave is alleen toegestaan na schriftelijke toestemming van het bestuur van de Historische Vereniging Soest.

De contributie bedraagt f 30,-- per jaar.

Betaling is mogelijk:

op de postrekening van de penningmeester Historische Vereniging Soest,
nummer 54.59.21.8

dan wel op de bankrekening van de vereniging bij de Rabobank te Soest,
rekening nummer 3599.02.235. (Giro van de bank: 212775).

DE KERKEBUURT EN DE OUDE DORPSSCHOOL

Van Kerkebuurt tot Desmond Tutuschool, 1590-1990

Van 18 tot en met 22 juni 1990 werd op grootse wijze 400 jaar onderwijsgeschiedenis in Soest herdacht.

Vanaf omstreeks 1590 werd er onderwijs gegeven in een schooltje aan de Eemstraat, bij de Oude Kerk in Soest.

Vervolgens kwam er in 1845 de "Kerkebuurtschool" die in 1972 werd voortgezet in "De Ingenhof" en nu is er sinds 1985 de "Desmond Tutuschool".

De Zuidafrikaanse aartsbisschop Desmond Tutu kwam persoonlijk het grote feest meevieren.

Naar aanleiding van dit 400 jarig jubileum laten wij hierna drie artikelen volgen, die in 1954 in de plaatselijke pers verschenen, waarschijnlijk van de hand van J. Hepp.

Eerst een artikel over de Kerkebuurt, waarin de toestand aldaar rond 1850 wordt beschreven, n.a.v. de vastgelegde Jeugdherinneringen van onderwijzer E.J. Veenendaal.

Vervolgens een stuk geschiedenis van de Soester Dorpsschool van ca. 1590 tot 1940. En afsluitend weer een beschrijving van het schoolgebeuren rond 1840 door dezelfde E.J. Veenendaal.

Redactie

Foto: Soester Courant

Juni 1990. Aartsbisschop Desmond Tutu op de plek waar eens de wieg heeft gestaan van het Soester Onderwijs.

HERINNERINGEN AAN DE KERKEBUURT

Vóórdat het uit Nijkerk afkomstige bakkersgeslacht Van der Flier in het schilderachtige huis met de witte gevel, naast de Ned. Hervormde Kerk en tegenover de Peter van de Breemerweg (vroeger Zwarteweg), betrok, was deze bakkerij gedurende het grootste deel van de vorige eeuw in handen van bakker Veenendaal, die uit Hilversum geboortig was. Verschillende van zijn nazaten wonen nog in Soest en de omliggende plaatsen.

Een van de vele kinderen van bakker Veenendaal, die in het bekende bakkershuis geboren werden, is onderwijzer geworden: E.J. Veenendaal. Van 1859-'62 was hij hoofd van de school aan de Lage Vuursche en daarna tot 1889 hoofd van de School met de Bijbel in de Laanstraat te Baarn. Meester Veenendaal was een gezellige verteller. Op latere leeftijd dacht hij graag en met weemoed terug aan zijn jeugdjaren in en om het ouderlijk huis in de Soester Kerkebuurt. In 1904 gaf hij een bundeltje levensherinneringen uit onder de titel: "Oude Kennissen". Zijn jeugdherinneringen aan de Kerkebuurt zijn voor ons, die 1½ eeuw later leven dan de tijd waarover hij schrijft, wel interessant. Wij geven hier het een en ander eruit weer.

"Ik ben geboren in het eerste deel der negentiende eeuw, in het huis vlak tegenover de herberg De Drie Ringen.

"Als jongen heb ik menige voet in die herberg gezet om er boodschappen te doen, om er de Oprechte Haarlemsche Courant, destijds de hoofdlectuur, te brengen of te halen, om met de kinderen des huizes te spelen; en zo voort. Ook heb ik er, in 't hoekje van de haard, onder de hoge, brede schouw gezeten, de boerenknechts en meiden gadegeslagen, die onder de krassende tonen, welke een plattelands-virtuoos aan zijn vedel ontlokte, op lederen en houten schoeisels dansten en op hun manier pret hadden en kermis hielden. Natuurlijk ging dit gepaard met het genot van een glaasje "klare", dat met een pijpsteel omgeroerd werd, en onder het aanheffen van deunen, die van het ene geslacht naar het andere overgeplant waren en zonder ophouden herhaald werden. Och, wat hadden die mensen een pret!

"Het huis, waarin ik het levenslicht aanschouwde, staat nog (1904) op dezelfde plaats; en al is die woning inwendig veranderd, uitwendig heeft ze nog dezelfde vorm als in mijn jeugd.

"O, wat al herinneringen verrijzen voor mijn geest, als ik U zie, liefelijke woning, waar ik de eerste achttien jaren mijns levens doorbracht, waar ik als vrij kind en ongedwongen rondartelde, als knaap onbezorgd mij kon ontwikkelen.

"Ieder mens, die een beetje gelezen en gestudeerd heeft, meent op zekere leeftijd een vers te moeten maken. Ik had op zeventienjarige leeftijd ook zo'n bui.

Ik houd het nu voor rijmelarij, maar in de tijd toen het kiekentje uit de dop kwam, zag ik er met een zeker welgevalen op neer:

Vriendje hoor eens even,
Sla naar Soest het oog!
Ziet gij daar die woning,
Zo ietwat omhoog,
Met dien witten gevel?
(Kom, eens goed getuurd!)
Over de "Drie Ringen"
In de Kerkebuurt.

Vlak naast 's Heren tempel.
't Is een huis, vrij groot,
Daar vóór een der ramen
Naast de deur ligt brood.
Bovenaan de deurpost
Kunt gij duid'lijk zien
't Nommer van de woning
Of: C17.

"De woning met dien witten gevel, C17"

"In 't zelfde jaar, waarin ik het zo even aangehaalde rijmpje neerschreef, stond ik op de zolder voor het geopend venster. Ik herinner 't mij nog goed. 't Was tegen de avond en ik verbeeldde mij het ouderlijk huis verlaten te hebben en in de vreemde te zijn en schreef het volgende neer (fragment):

O heerlijk gezicht! Onbetaalbare vreugd!
 Wat kan mijn gemoed toch meer strelen
 Dan 't ouderlijk huis, het verblijf mijner jeugd,
 Dat schouwspel kan nimmer vervelen.
 Nog staat gij, gedenkstuk van liefde en trouw,
 Beschaduwd door 't prachtige lommer,
 Beschut voor gevaar en bevrijd tegen rouw,
 Nog vreemdeling in ramp en in kommer.
 Daar staat gij, als altijd bekoorlijk en schoon,
 Verblijfplaats van hen, die mij minnen;
 Nog spreidt gij een lieflijke eenvoud ten toon,
 Als beeld van de eenvoud daarbinnen.
 Daar binnen is alles ter ruste gedaald,
 Daar is het thans somber en donker;
 Maar buiten wordt gij op het heerlijkst bestraald
 Door 't schitterend sterrengeflonker.
 Door Luna (de maan), die fiere vorstin van de nacht,
 Die hoger en hoger gaat stijgen,
 Wordt lieflijk en vriendlijk U hulde gebracht,
 Hoe dringt thans haar glans door de twijgen"

"Opgemerkt zij, dat de speling van het maanlicht door de takken van de prachtige, reusachtige lindeboom tegenover de ouderlijke woning mij enige der voorgaande regels ingaf.

Drie dikke lindenbomen in de Kerkebuurt.

"O die linde, die linde! als zij klappen kon, wat zou zij veel uit mijn jeugdige leeftijd kunnen verhalen!

"Minstens van mijn vierde jaar af heb ik enige heugenis. Ik heb het voorrecht gehad nooit op een bewaarschool te zijn gebracht en ik kon mij vrij ontwikkelen in de buitenlucht.

"Onvergetelijk zijn mij daarom die lindeboom, de zandhoop, het kerkhof en de kerkhofsmuur, om van de andere zaken alsnog te zwijgen. Daar hield ik mijn vrije en ordeoefeningen. Dat klauteren tegen de brede wortels van die lindeboom op, dat springen en dartelen om die lindeboom heen, o wat een genot!

En die zandhoop, niet ver van ons huis, bij het mesthok. Daar klommen en klauterden wij op, en daar rolden en buitelden wij af, dat het zo'n aard had. En dan dat baden door de plassen, dat lopen op de kerkhofsmuur, die niet hoog, maar van boven plat was, - wat was het een blijdschap, als we die geheel konden aflopen zonder er af te vallen.

"Ook het kerkhof was onze speelplaats. Het kerkhof grensde aan onze tuin. Uit de tuin konden wij er gemakkelijk op komen en aan de voorzijde van ons huis was 't afgesloten door een ijzeren hek. Op dat kerkhof waren bloempjes te plukken en steentjes te zamelen en kapellen te vangen en grafzerken te bezichtigen, en nog meer te zien en te doen, dat ik nu niet meer weet. In later jaren bekeek ik die grafzerken met een geheel ander oog, dan toen ik een kind was. Een der zerkopschriften berichtte, dat aldaar begraven lag baron Snouckaert; van Schauburg, commandeur der Duitse Orde,

Balijs van Utrecht, wat aanleiding gaf tot nader onderzoek omtrent de betekenis daarvan. Maar als kind deed ik als een kind en speelde ik krijgertje over de graven en groef ik in de zandhoop een grafje, zoals ik de doodgraver op de Godsakker had zien doen. Dat gemeenzame verkeer met het kerkhof heeft o.a. de vrucht gehad, dat ik steeds gelachen heb om de vrees, die bij velen voor de akker der doden heerst, zodat zij bij avond er niet over zouden durven wandelen, en ook, dat ik geen geloof sla aan de bewering der autoriteiten op geneeskundig gebied, dat het verblijf dicht bij een kerkhof allerschadelijkst zou zijn voor de gezondheid. Totdat ik de leeftijd van twintig jaar had bereikt, was ons talrijk gezin nooit met enige ziekte bezocht!".

Toen hij 4½ jaar was, ging hij naar school, de enige school in Soest, nl. die in de Eemstraat. Over zijn herinneringen aan die dorpsschool een volgend maal.

Voor ditmaal willen we eindigen met de hoop uit te spreken, dat toch eindelijk spoedig stappen zullen worden ondernomen om het zo treurig verwoest witte bakkershuis, dat eens een sieraad was van Soest en dat aan de Kerkebuurt zulk een schilderachtig accent gaf, weer in zijn oude vorm op te bouwen.

DE DORPSSCHOOL

Eeuwen geleden was het middelpunt van Soest de Oude Kerk, vóór de hervorming Rooms Katholiek en daarna Nederlands Hervormd. Hierbij bevond zich het raadhuis en het beroemde hotel "De Drie Ringen", doch ook de dorpsschool.

Dorpsschool, nu dienstig gemaakt voor huisvesting.

Deze dorpsschool is er nog en het gebouw, waarin onze Soester voorvaderen rekenen en schrijven leerden bevindt zich nog aan de Eemstraat en is dienstig gemaakt voor huisvesting. De stichtingsdatum van deze school is niet meer te achterhalen, doch moet vóór 1593 liggen.

De staten van Utrecht waren tot de Hervormde Partij overgegaan en waren Geus geworden. Overal ten plattelande bevelen zij het onderwijs ter hand te nemen door het oprichten van scholen, opdat het onderwijs bevorderd zou worden.

In 1593 zonden zij een commissie van onderzoek de dorpen rond, want de staten wilden weten hoe het met de Hervorming stond en in hoeverre het onderwijs was behartigd.

Deze commissie bracht een rapport uit over Soest en schreef o.m.:

"Coster is Goort Jansen, dewelcke oock de schoole des winters bedient; heeft hier voor (als loon) twee cleine ackerkens, ongeveer 22 stuivers 't sjaers doende in huyre, met een huijsken". Dat betekent dat, dat de koster van de kerk tevens schoolmeester was gedurende de wintermaanden. Zijn loon bedroeg 22 stuivers per jaar, zijnde de huur van 2 akkertjes grond, waarop een huisje stond. Koster Jansen was niet de eerste meester in dit gebouw. Hij was wel de enige leerkracht voor 40 tot 60 kinderen.

Waarschijnlijk zal hij ook in de school hebben gewoond, want in het gebouw was ook een kleine onderwijzerswoning.

De opvolgers van meester Jansen zijn ons bekend uit het kerkelijk archief van de Classis Amersfoort, daar de koster-schoolmeesters in de Classis Amersfoort, bij de aanvaarding van hun ambt, hun handtekening moesten zetten ten teken, dat zij zich aan de besluiten van de Dordse Synode onderwierpen.

Voor Soest tekent in 1625 als schoolmeester "Jan Baltusz, coster ende schoolmeester".

Zijn opvolger was Gijsbert Aelbertsz Vaerecamp, die van 1637 tot 1645 in dienst was.

Na hem kwamen B. Coster in 1675, M.J. Bosch tussen 1675 en 1681, M. van Altena, Willem de Soete, Govert van der Hoek en Cornelis van de Weerd, die alle vier tussen 1721 en 1729 hun handtekening zetten bij de Classis.

Pieter Tesselhof tekende in 1743 en Evert Tesselhof tekende tussen 1781 en 1823.

Toen de kroonprins, de latere Willem II, met zijn gemalin Anna Paulowna het paleis Soestdijk betrok (in 1818), stelde hij nog hetzelfde jaar een "commissie van weldadigheid" in voor de gemeente Baarn en een voor Soest.

Deze commissie zou zich tevens de belangen van het onderwijs moeten aantrekken en bracht in 1819 reeds een rapport uit aan Prinses Anna Paulowna over de maanden Juli, Augustus en September betreffende onze dorpsschool.

De commissie zei daarin, dat het aantal leerlingen, dat zij naar de dorpsschool zond 50 à 60 bedroeg. Er zouden wel meer kinderen naar deze school kunnen gaan, doch dit deed de commissie niet "tot gemak van de bejaarde onderwijzer en omdat de school te klein is om een groter aantal te bevatten".

Evert Tesselhof was toen de bejaarde onderwijsman en heeft 38 jaar de functie als bovenmeester of hoofdonderwijzer, zonder andere onderwijskrachten, vervuld.

Op 3 Juli 1820 verzocht de Burgemeester van Soest, G. van Steijn van Hensbroek, namens de schoolopziener, aan genoemde commissie om voor haar rekening geheel of gedeeltelijk een "secondant" oftewel een hulponderwijzer aan te stellen, wegens de hoge leeftijd van Evert Tesselhof en het gebrekkige onderwijs.

De commissie ontving f 150,- van de Prins tot verbetering van het schoolgebouw en in September besloot het gemeentebestuur eveneens f 150,- te verstrekken. In 1821 had de verbouwing plaats en toen was de school (volgens het rapport van de Commissie van Weldadigheid) "een der beste in de provincie".

Tot 1828 maakte ook de gemeenteraad gebruik van een gedeelte van dit pand door het houden van haar vergaderingen, doch in dat jaar werd besloten het vergaderlokaal bij de school te trekken.

Tevens drong de schoolopziener bij het gemeentebestuur aan op vergroting der ambtswoning van de hoofdonderwijzer.

Dit was toen Daniel Haks, op 29 April 1799 te Haarlem geboren en sedert 23 October. 1823 hoofdonderwijzer te Soest.

"Bij de uitbreiding van zijn gezin en de verplichting tot het houden van een ondermeester, is die woning te bekrompen" zo schrijft de schoolopziener, die de steun van Gedeputeerde Staten wilde inroepen.

De gewenste vernieuwing kwam spoedig tot stand doch in 1845 voldeden school en woning niet meer aan de eisen des tijds en besloot de raad een geheel nieuwe school met woning te bouwen.

Daar er bij de oude school geen ruimte tot vergroting meer beschikbaar was, zag men naar een ander terrein om. Dit vond men aan de Middelwijkstraat, naast hotel "De Gouden Ploeg".

De school, welke daar nog staat werd in 1845 begroot op f 8050,-.

In dit voor die tijd grote bedrag kon worden voorzien door verkoop van een inschrijving op het Grootboek ad f 3000,-, de opbrengst van de verkoop van de oude school met grond; een toelage van

f 1000,- van de Provincie en een gift van Koningin Paulowna groot f 2500,-. Het nog ontbrekende bedrag zou men verkrijgen door een

vrijwillige lening, binnen twee jaar bij loting af te lossen.

Op 8 Mei 1845 werd de eerste steen gelegd door de jongste leerling van de school, nl. Pieter Hendrik van Brummelen, oud 5 jaar. Een gedenksteen vermeldt, dat Koningin Anna Paulowna bij de heuglijke

De "Kerkebuurtschool" van 1845, maar nadien meerdere keren uitgebreid.

geboorte van haar dochter Prinses Sophie (later Groothertogin van Saksen Weimar); op 31 Juli, een zeer aanzienlijk geschenk voor de bouw had gegeven.

Op 23 October 1846 werd de school ingewijd. Het gebouw mocht zich voor die tijd wel laten zien en is later meermalen vergroot.

In 1869 telde deze school 200 leerlingen.

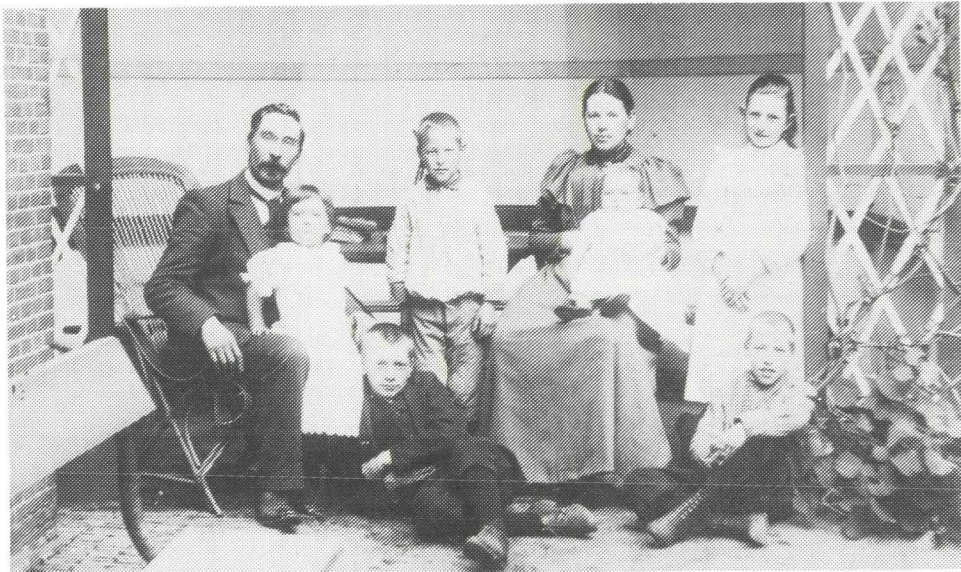
In dat jaar werd in 't St. Josephgesticht 'n lagere meisjeschool geopend en later ook een voor de jongens. Hierdoor daalde aanvankelijk het aantal leerlingen van de dorpsschool, doch in 1897 waren er weer 200 leerlingen.

In 1887 werd de Gereformeerde Gemeente opgericht, die tevens een school met de Bijbel opende, zodat ook hierdoor het leerlingental daalde, welk getal, zoals gezegd in 1897 weer op 200 stond.

In 1904 verenigden Hervormden en Gereformeerden zich om gezamenlijk een nieuwe school met de Bijbel te stichten, hetgeen de openbare dorpsschool ongeveer 100 leerlingen kostte.

De lijst van hoofdonderwijzers volgend, blijkt dat Daniel Haks van 1823 tot zijn dood in 1838 aan de school was verbonden.

Na hem kwam Egbert de Jong, geboren te Spaarndam in 1808. Deze was 4 jaar hoofdonderwijzer aan een bijzondere school te Zevenaar en werd hoofdonderwijzer te Soest op 1 november 1838. Op 1 mei 1884 ging hij met pensioen en verhuisde na de dood van zijn vrouw naar Breukelen. Hij overleed op 3 Juni 1894 en werd in Soest begraven.

Fam. W.F. van Voorst. De heer van Voorst was van 1884 tot 1897 hoofd van "de Kerkebuurtschool".

Op 1 Mei 1884 werd benoemd W.F. van Voorst, geboren te Utrecht in 1859. Hij was hoofd der school tot 1 Januari 1897 en werd daarna directeur van het Stads Bestedelingenhuus te Amsterdam.

K. Koets, geboren te Hoogezand in 1865, werd zijn opvolger. Deze was eerst hoofd te Breedevoort en daarna van 1 Maart 1897 tot 31 December 1900 te Soest.

Daarna werd hij leraar in de hoogduitse taal en letterkunde aan de H.B.S. te Tiel.

Op 1 Maart 1901 werd benoemd O. Bussemaker, geboren in 1861 te Meppel. Deze was eerst hoofd te Midwoud en bleef hier tot 30 September 1907, om daarna directeur van de Rijksnormaalschool te Rhenen te worden,

Op 1 October 1907 werd benoemd S. Snijders, eerst hoofd te Winterswijk en deze bleef tot 31 Mei 1908. Hij werd toen hoofd van een school voor achterlijke kinderen.

Op 1 Juli 1908 werd de heer G.H. Veenstra benoemd, die voordien hoofd van 'n school in Purmerend was. Deze bleef tot zijn pensioengerechtigde leeftijd en werd in 1936 opgevolgd door de heer A.A. van Ieperen, het tegenwoordige hoofd.

HERINNERINGEN AAN DE SOESTER DORPSSCHOOL

Omstreeks 1840

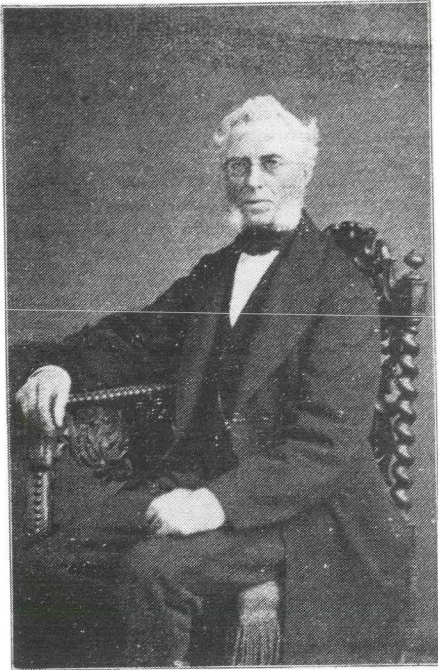
Een vorige maal hebben wij een en ander weergegeven uit de jeugdhinneringen aan de Kerkebuurt van het bakkersjongetje, dat later Meester Veenendaal geworden is.

Ditmaal halen wij uit zijn boekje "Oude Kennissen" (uit 1904) aan wat hij ons over de oude Soester Dorpsschool weet te verhalen. Over de geschiedenis van deze school, die gevestigd was in het nog bestaande huis aan de linkderzijde van de Eemstraat als men van de kerk afkomt, heeft de Soester Courant in haar nummer van 2 Februari 1954 al uitvoerige bijzonderheden gegeven. Nog leven er tal van oude Soestenaren, die op deze school in de geheimen van lezen, schrijven en rekenen zijn ingewijd.

De oude Meester Veenendaal vertelt:

"Op de leeftijd van 4½ jaar vertrok ik naar de openbare lagere school. Zij stond vlak in de buurt van het ouderlijk huis) en was een langwerpige, niet hoog gebouw, dat evenmin als de daaraan grenzende onderwijzerswoning op een paleis geleek. Twee honderd kinderen en hun petten werden er in geborgen. Overjassen droegen de kinderen toen niet en klompen hielden ze aan.
't Was één lokaal. Niemand dacht er toen aan, om door een afscheidingsmuur twee lokalen te maken. De bovenmeester en de ondermeester waren er de enige onderwijzers. Van wanorde was geen sprake. 't Was er zo rustig en stil, dat al het onderwijs zonder enige hapering kon worden gegeven. Ja, ja, die vroegere schoolmeesters waren echte schoolhouders! Daar kunnen velen hunner collega's in de tegenwoordige tijd (1904) een puntje aan zuigen. En hun onderwijs was goed, wezenlijk. 't Bestond wel hoofdzakelijk in lezen, taalkunde, schrijven en rekenen, maar dat leérde men ook goed. Een beetje aardrijkskunde, wat zingen en geschiedenis kwam er bij, maar lezen, schrijven en rekenen was en bleef de hoofdzaak.

"Toen ik voor het eerst de school betrad, moesten wij doodstil zijn, omdat de bovenmeester (Daniël Haks, hoofd van 1823-1838) ziek lag. Die ziekte liep uit op de dood. De man was een al te trouw bezoeker van "De Drie Ringen" geweest en had zich misschien door onmatigheid een vroegtijdige dood op de hals gehaald. Er werd een vergelijkend examen gehouden en een reeds gevestigd hoofdonderwijzer (Egbert de Jong, hoofd van 1838-1884) werd, niettegenstaande hij een bril droeg, tot opvolger van de overledene benoemd, onder genot van enig salaris (hoeveel weet ik niet), vrije woning en tuin en de opbrengst der schoolgelden, waartegenover hij aan de weduwe van z'n voorganger jaarlijks f 100,- moest uitkeren en haar kinderen gratis onderwijzen.

De legendarische "Meester Egbert de Jong".
Hoofd van de school aan de Eemstraat
(1838-1845) en van "de Kerkebuurtschool".

Ook werd de nieuwbenoemde tot voorzanger in de Hervormde Kerk aangesteld tegen een salaris van f 50,-, dat later verhoogd werd. De ondermeester, die hij nodig had, mocht hij zelf benoemen, maar ook zelf bezoldigen, waarom hij hem ook voordeelshalve in huis nam. Zestig, zeventig, tachtig gulden ('s jaars!), boven kost en inwoning was het salaris van hem, die wekelijks vijf dagen lang, des voormiddags drie uren en des namiddags twee uren, zich aan het onderwijzen van ruim 100 lieve kinderen moest wijden en in de drie wintermaanden nog vier avonden per week twee uren lang herhalingsonderwijs mocht geven aan knapen en jongelingen, die de dagschool niet meer bezochten.

De hoofdonderwijzer moest voor de verwarming en wekelijkse, mitsgaders jaarlijkse reiniging der school zorgen. Dat in dit alles de zuinigheid zoveel mogelijk betracht werd, was de eerste eis van zijn beurs. Wee de onderwijzer, die meer dan matige warmte in de kachel onderhield! 't Was een goede leerschool voor hem om later in eigen huis en bedrijf de zuinigheid te betrachten en op de kleintjes (ik bedoel kleine uitgaven en inkomsten) te passen.

Op de kleintjes passen en van de kleintjes een grote maken, dat kon de nieuwbenoemde hoofdonderwijzer uitstekend. Hij gaf om de vier weken zijn maandbriefje; hij maakte dus dertien maanden in het jaar en telde de vakanties (een week op Kersttijd en een paar weken op andere tijden) onder de schoolweken mede. Hield hij twee weken vakantie, dan viel de ene week aan 't einde der eerste en de tweede week aan 't begin van de tweede zogenaamde maand.

Lees- en schrijfbehoeften werden door de ouders bekostigd. Op 't maandbriefje werden in rekening gebracht:

zoveel voor schoolgeld;
 zoveel voor pennen (veren) en inkt;
 zoveel voor schrijfbroeken en cahiers
 zoveel voor leien
 zoveel voor leer- en leesboeken

De betalende leerlingen mochten boeken en leien mee naar huis nemen. Hoe meer nieuwen ze nodig hadden, hoe liever het de "bovenmeester" was.

Vooreest genoot hij zijn 10% van de boekhandelaar. Bovendien berekende hij alles hoger dan de winkelprijs. De schrijfbroeken maakte hij zelf, waartoe hij papier bij riemen liet komen. Hij was verplicht aan de arme kinderen onderwijs te geven tegen lager schoolgeld, een bepaalde som ineens, die hij van de Hervormde Diaconie of van een liefdadige instelling ontving.

Die arme kinderen moesten hun schoolbehoeften in de school laten, hadden het voorrecht zich zo lang mogelijk op gebroken leien te oefenen en zich met beplakte leesboeken te behelpen. Toen ik later "Daniel Twist" van Charles Dickens las, dacht ik, of die kindervoederster, op de eerste bladzijden van dat boek voorkomende, ook familie van onze hoofdonderwijzer was.

Eén bron van inkomsten heb ik nog vergeten te melden. De verjaardag van het hoofd der school bedoel ik niet.

De ontdekking van die bron is van later datum. Neen, ik bedoel het handeldrijven in prenten, sitsen en griffels.

Elke morgen bij de aanvang der school konden de klanten hun inkopen doen. De cliëntèle was groot, de winst enorm.

Een prent, zo'n Belgische, soms allesbehalve kuis en kuin, kostte 1 cent; 'n griffel ook. Gaven de prenten minstens 100 procent winst, die winst steeg bij de griffels tot 300 à 400 procent. Zo wist de toenmalige, niet te ruim bezoldigde onderwijzer veel kleintjes tot één grote te maken. Wee de scholier, van wie hij merkte, dat hij griffels en prenten of sitsen bij een andere firma kocht.

Nu, onze hoofdonderwijzer kon de revenuen best gebruiken en slecht missen. Hij had er niet zoveel baat bij als menigeen zijner collega's, die ook klokopwinder, vlaguitsteker, doodgraver, aanspreker en doodbidder was. Hij vervulde geen andere bijbaantjes dan voorlezer en voorzanger in de Hervormde Kerk en kon die betrekking waarnemen zonder dat het onderwijs er bij leed.

Zijn onderwijs was dan ook goed en degelijk. Hij maakte zijn school o.a. tot een beschavingsinstituut. Toen hij in ons dorp kwam, waren veel kinderen uit de geringe stand gewoon, 's zomers met blote voeten ter school te komen. Zo iets vond de man niet goed. Ik geloof zelfs dat hij het "vies, onbehoorlijk" en voor het reukorgaan alles behalve aangenaam vond, tot grote verwondering van de ouders van die natuurkinderen.

Door er zich moedig tegen te verzetten en door vol te houden, heeft de man het zover gebracht, dat genoemde gewoonte, althans in de school werd afgeschaft, maar nauwelijks waren de guiten de school uit of klompen en kousen werden uitgedaan en onder de arm genomen en zo marcheerden zij op blote voeten huiswaarts en hadden toch meester en leerlingen beiden hun zin.

Ik heb aan de waardige man veel te danken; maar voor één zaak heb ik vooral reden tot danken. De schoolbevolking van deze openbare school bestond uit Roomse en uit Hervormde kinderen; de eersten maakten zelfs de meerderheid uit. In de Bijbel werd niet gelezen, bijbelse geschiedenis werd niet verteld, maar elke schooltijd opende en sloot hij met gebed en smeekte hij vergiffenis over het verkeerde af. Ik begreep in het eerst de woorden niet, maar toen

ze mij duidelijk werden, heb ik de man temeer lief gekregen." Tot zover de schoolherinneringen van E.J. Veenendaal. Kijkt U er, wanneer U door de Eemstraat wandelt, het oude huis (waarin helemal links het onderwijzerswoninkje was) maar eens op aan, dat dit als school in het leven van ons dorp zulk een grote rol heeft gespeeld. Hopelijk kan het als herinnering aan oude tijden bewaard blijven. Zou het niet uitstekend geschikt wezen voor het herbergen van een Soester Oudheidskamer?

MIDDELEN VAN BESTAAN IN SOEST II

door Ds. J.J. Bos

2. Visscherij

Aangaande de Visscherij is niet veel te vermelden. Zolang de Eem nog onbedijkt was, en de wateren uit het Noorden, even goed als die van uit het Zuiden, afwisselend dezen bodem overdekten, of droog lieten liggen, was er natuurlijk geene sprake van toezicht of beheer. Vóór 860, en mogelijk wel tot voor 1322, zal de visch hier nog als algemeen eigendom zijn beschouwd. En daar er, na de bedijking van deze rivier, daar buiten schier geen water overbleef, moeten wij ons tevreden stellen, met wat ons van lateren tijd aangaande de visscherij op de Eem bekend is. En dan komt in de eerste plaats in aanmerking, wat dienaangaande gezegd wordt in de reeds meergenoemde: "Costuijmen en Usantien van 't Eemsche quartier, (de vijf Quartieren van Eemland zijn Zoest en Baaren, Eemnes buijten- en binnendijcks, Bunschoten en Eembrugge, Woudenbergh en Renswoude, Leusden en 't Hooge Land), 's Lands van Utrecht, in geschrifte doen stellen ende redigeren, bij den Maarschalk in der tijd van 't selfde Quartier, en dit, omme te furneren sekere Missive van den Hartoge van Alva, etc., geaddresseert aan mijn E. Heeren den President en Raden 's Hoofs Provinci-aal van Utrecht, van dato den 25 October 1569; mitsgaders de Missive van den voorseijden Hoven, dien conformelijck aan den voorsz. Maarschalck geschreeven, van dato den 10 Novemb. Anno quo "ut supra".

In artikel 114. van dat Stuk leest men: "Dat de ingezetenen van de Dorpen, gelegen bij ende omtrent de Riviere van de Eem, daarin mogen visschen, tot de vrijheid van Amersfoort toe." (Groot Utr. Plac.boek.I.bl. 426 en Art. 114.)

Zoover dus de Eem loopt langs Soest, van de Vrijheid van Amersfoort af, tot de Vrijheid van Baarn toe, had dit dorp dan recht op de visscherij in die rivier, eigenlijk slechts over de halve breedte, want de andere helft behoorde dan naar hetzelfde recht aan Hoogland. Het vischgebied was dus niet heel uitgestrekt, en de belangstelling in het vischrecht hield daarmede, naar het schijnt, gelijken tred. De Gemeente Soest heeft er nooit veel werk van gemaakt; tenminste, van 4 Juni 1616 af, berusten bestuur en toezicht bij het: "Collegie van Watergraaf en zeven Heemraden, met een Cameraar van de Eem." Onder die Heemraden waren er drie uit Amersfoort, twee uit de Landgenooten boven Amersfoort, en twee uit de Landgenooten beneden Amersfoort. (v. Bummel, Beschrijv. v. Amersfoort, bl. 231.) Thans is de titel van dit Collegie:

"Heemraadschap: De Rivier de Eem, Beken en Aankleve van dien." Het schijnt wel dat dit Collegie het vischrecht aan belangstellenden verpachtte, men heeft mij ten minste wel eens verhaald, dat de zoons van den Prins van Oranje, den lateren Koning Willem II, van Soestdijk uit, meermalen in de Eem vischten; en ik weet zeker dat

Gelyk een Visnet aan de Strand,
 Soo, secht de Wysheid, sal't ook weesen,
 Wanneer des grooten Vissers hand,
 Den Vangst der Mensen uit sal leesen;
 Het goede in het heemels Vat
 En't quaade in een leelyk Gat.

een huisgenoot van Mevrouw Berkhoff, eigenaresse van Nieuwerhoek, het deed. Ook waren er lieden die het vischrecht, als broodwinning pachtten, en den gevangen visch verkochten. Van zulk een be-roeps-visscher heb ik eens, door tusschenkomst van mijnen tuinman, die op de Kleine Melm woonde, eenen prachtigen karper gekocht, die zeker wel vier kilogram woog, en zoo juist in de Eem gevangen was. In de laatste jaren echter werd er sterk geklaagd over het verarmen van dat vischwater, en men schreef dat toe aan het vuile water, dat de lucifer-fabriek, die later eene verf-fabriek werd, nabij Amersfoort, in de Eem loosde.

Eenige verbetering hierin meende men echter te mogen verwachten, nadat het Heemraadschap van de Rivier de Eem, enz., op 7 Mei 1906, de visscherij op die Rivier verpachtte voor den tijd van drie jaren, ingaande 1 Juni 1906, tot 31 Mei 1909, met zes optie-jaren, van het Spijker tot den mond van de Eem, en Pachtter werd de Heer C.A.A. Dudok de Wit, te Breukelen, voor f 278,- per jaar. Vanwege de "Vereeniging tot veredeling van den Nederl. Vischstand", zijn er toen in de Eem losgelaten 4050 visschen van vierderlei soort, met het voornemen om er in den nazomer nog meer uit te zetten, maar nu is het weder het water van de Gasfabriek dat de visch doodt.

3. Landbouw en Veeteelt

Eerst nadat, ook in het lagere gedeelte van het Eemdal, plekken voorkwamen, die, of voor altijd, of ten minste voor langen tijd, boven het gewone waterpeil bleven, kon er sprake zijn van landbouw. Immers die gronden waren, van nature, met eene meerdere of mindere mate van vruchtbaarheid bedeeld. Zij bestonden niet, gelijk de hoogere heuvels en duinen, uit klaar zand, maar voor een groot deel uit leem, veen, en humus, zooals bij het graven der berm-slooten, van den dijk voor den Hollandschen Spoorweg, nog op verschillen-de plaatsen duidelijk is gebleken. Zulke plekken, aan weerszijden van de Eem, of nog door armen van de Eem ingesloten, zochten de menschen, die zich in de nabijheid gevestigd hadden, natuurlijk al spoedig tot hun voordeel te gebruiken, te weten als weiden, voor paarden, koeien, schapen, varkens, enz.

En dat begonnen zij reeds zeer vroeg, want in den Schenkbrief van Keizer Karel, de Groote, van 777, die reeds vroeger in zijn geheel is medegedeeld, geeft hij aan de Kerk van St. Maarten, te Utrecht, "villam nostram nuncupante Lisiduna, in pago qui, vocatur Flehite, "super alveum Hemi, cum --- terris, mansis, domibus, aedificiis, "mancipiis, sylvis, campis, pratis, pascuis, aquis, aquarumve "decursibus, mobilibus et immobilibus, omnia," etc. (Heda, Historia "Episcoporum Ultraject.; bl. 41); wat van Loon, in zijne Aloude "Hollandsche Histori," vertaalt: "met de landen, wooningen, huizen, "gebouwen, slaaven, bosschen, velden, beemden, weylanden, wateren, "watervloeten, tilbaare en ontilbaare goederen," enz. (v. Loon, Aloude Holl. Histori, II, bl. 4.)

Er waren dus toen reeds, al heetten de menschen nog slaven, (d.i. lijfeigenen), verblijven, huizen, gebouwen, eigendommen --- velden, hooilanden en weilanden, in deze streek. En Bisschop Ansfried, (18de Bisschop van Utrecht, 994-1008), schenkt in 1006, aan de "Celle in der steele die Hoogerhorst, (Hohorst) hiet - al dat ick "plach te besitten in Driel --- Voort tusschen den Dorpe Heeze "ende Zoes 14 hoeven ---" (v. Heussen en v. Rijn, Kerkel. Historie (fo.), VI, bl. 676.)

Uit den aard den zaken mag men afleiden; dat de graslanden in de eerste plaats tot eene nederzetting hebben uitgelokt. Wat daár groeide, gaf de bodem als gereed voedsel voor paarden, koeien,

schapen, varkens, enz., en, in deze dieren, dan verder tot onderhoud van de menschen. En dáárom ligt ook de veronderstelling voor de hand, dat de vroegste bewoners zich, als langs den rand dier graslanden zullen hebben nedergezet.

Blijkbaar is dat hier ook werkelijk zóó gegaan. Van Isselt af, door de Birckt, het Kort-Eind, de Brink, en het Lange-Eind, zijn de oudste huizen nog boerenhuizen, en waren het voor 60 jaren nog een aantal meer, die thans verbouwd zijn tot Buitenplaatsen en Villa's. En al die voormalige, of nog bestaande boerderijen, welke laatsten meestal ook eigendom zijn van de bewoners, of hunne nabestaanden, hebben dit gemeen, dat het achterhuis, de deel, waarin de koeien- en paardenstal gevonden wordt, met de groote dubbele achterdeur, voor het inrijden van de hooiwagens, gekeerd is naar de Eem, dat is, naar het weiland en hooiland. Die oude Meent, waar de banken, nu genaamd "de Groote (of Oude) Melm", en de "Kleine Melm" maar even boven uitsteken, levert sedert eeuwen, uitmunten weiland en hooiland, voor een deel nu nog als "De Maten, (Maden?) genoemd. En vanzelf leidde de veeteelt tot akkerbouw, want gelijk men het weiland voor de beesten achter zijne woning had, had men de ruimte, tot het verbouwen van voedingsgewassen voor de menschen, er vóór; en wat er aan de vruchtbaarheid van dien zandgrond ontbrak, kon gemakkelijk verholpen worden met den mest, dien het achterhuis opleverde. Wat men op dien zandgrond verbouwde, was, in den allervroegsten tijd, vermoedelijk niet veel anders dan rogge, misschien ook een weinig haver, en knollen, want voor tarwe was, en bleef, de grond te licht. Eerst de Kruisvaarders, zegt men, hebben de boekweit naar hier gebracht, wat dan wezen zou tusschen 1096 en 1248; en vóór 1590 was de aardappel in ons vaderland stellig niet bekend.

Eigenaardig is het hier te laten volgen, wat in het M.S. van 1569, dat in het Archief der Gemeente berust, aangaande dit onderwerp gezegd wordt. Men leest daarin het volgende: (Costumen en Usantien van Soest; het laatste stuk in dien bundel).

"14. Item noch hebben dye van Soest een ghemeente genaempt den "Heyberch, mijtten heetvelden, daerom liggende daer syluyden huer "hye halen omme onder huer beesten, peerden, varckens mede te "streyen, ende oock eensdeel besimmen (bezems) off te maecken, "ende voerts mijt huer schapen dagelix sindt weyende ende drijvende, "als dat van oudts huer gebruyck is.

"15. Noch heeft dat dorpe van Soest enen hoeghen eynghe, daer "sy huer koren bouwende sijndt ..."

Artikel 14 bedoelt met de woorden, "een ghemeente genaempt den Heyberch," het tegen den Berg oplopende heideveld, dat toen, in zijne soort, nog eene "Meent", dat is "gemeen goed" was, en het gebleven is totdat de Gemeente, in het begin der 19de eeuw, het gebruik der woeste Gemeente-gronden aan zekere bepalingen onderwierp. De boeren strooiden, in die dagen, de heideplaggen in de stallen onder hun vee, en zóó kwamen ze weder als mest op hun bouwland terecht.

In de laatste jaren der 19de eeuw kwam hierin echter verandering. De grootste landbouwers begonnen, bijvoorkeur, hun roggestroo als strooisel te gebruiken, en dien ten gevolge is het plaggenrijden heel wat verminderd. En voor schapenweide dient de heide bijna in het geheel niet meer.

Schapen houden de boeren niet, de campagne-herders blijven weg, en de schaaphokken staan ledig, vervallen, worden afgebroken, of dienen tot andere doeleinden.

Zooals daareven gezegd is, de Gemeente heeft, sedert den aanvang der vorige eeuw, meer en meer het recht van allen op die woeste

gronden, tegen de hebzucht van enkelen, doen gelden, inzonderheid door het vaststellen van regelen en voorwaarden, waarop ze in erfpacht, of in gebruik, konden verkregen worden. Ontginningen in het groot hebben zoo goed als niet plaats gehad, maar ontginningen in het klein, en die zeer goed slaagden, des te meer. Daardoor is wel de bevolking vermeerderd met een aantal gezinnen, die op de grens van "behoefstig" stonden, maar is toch ook veel dorre heide- en zandgrond, langzaam maar zeker, in vruchtbaren bouwgrond omgeschapen, terwijl de bewoners, dier elk op zich zelve staande woningen, volop genoten van de frissche en gezonde Soester-lucht. Hoe dat recht van erfpacht, en het gebruik der heide, in het belang van allen, van tijd tot tijd door het Gemeente-bestuur geregeld zijn, verdient hier ook vermeld te worden.

Vroeger nam men een stuk woeste grond in gebruik, en zette er eene woning op, wie wilde, en zooals hij wilde, maar op 19 September 1820, en dit schijnt wel de eerste regeling van deze zaak geweest te zijn, stelde de Gemeenteraad de volgende bepalingen vast:

"dat ten aanzien van het voortaan in gebruik of in Erfpacht "uitgeven van Gemeentegrond tot het bouwen van huizen of woningen, "zulks aan niemand zal worden geaccordeerd, dan die in staat is, een "goeden woning op te bouwen, ten minsten ter breedte van vijftien "voeten, en bestaande in een gemetselde voorgevel, voorzien van "een deur met twee schuif of draaijramen ter gewone grootte, en "voorts van binnen verzekerd van een brandmuur met een opgemetselde "schoorsteen, gaande van de grond af, tot twee en een half voet "boven de Nok van het Dak en zulks daar ter plaatse daar het Bestuur "de grond, daartoe zal aanwijzen. En dat voortaan voor het gebruik "van zoodanige Dorpsgrond Jaarlijks aan den Ontvanger dezer Gemeente "indertijd een Erfpacht zal worden betaald, van een, twee tot vijf "stuivers voor elke roede, welke het zij door betimmering of door "Landbouw in de Gemeente op Erfpacht zal worden uitgegeven, of "zonder voorkennis van het Bestuur mogt zijn aangebouwd. En dat "zoodanige gemeente grond welke na dato van dit geresolveerde in "Erfpacht door het Bestuur zal worden uitgegeven, niet zal mogen "worden verkocht, beleend, verhuurd of bewoond, dan aan of door "Ingezetenen dezer Gemeente, of aan zoodanige personen, die in "staat zullen zijn, aan het Plaatselijk Bestuur alhier, genoegzame "Borg te kunnen stellen, dat zij tot geen der Armenkassen dezer "Gemeente zullen vervallen. Zullende zoodanige Erfpachthouder, "welke het bepaalde bij deze Resolutie mogt hebben overtreden, "dadelijk van deszelfs regt van Erfpacht verstoken zijn en al het "gebouwde, benevens de Erfpachtgrond, weder aan de Gemeente als "Eigendom vervallen en terug komen.

"En zal aan een ieder welke voortaan eenige grond deze "Gemeente toebehoorende in Erfpacht verkrijgt, een Afschrift van "dit geresolveerde worden uitgereikt tot informatie en om zich "daarna te gedragen."

Op 19 Januari 1860 besloot de Raad der Gemeente Soest, uit overwe-
ging dat het noodig was het ingebruik geven van Heide of Zandgronden
der Gemeente, thans ongebruikt liggend, opnieuw te regelen, het
volgende:

"Art. 1. Burgemeester en Wethouders worden gemachtigd om, aan
"de ingezetenen of grondeigenaren in deze Gemeente, die daartoe
"schriftelijke aanvraag zullen hebben gedaan, tegen nader vast te
"stellen betaling eener jaarlijksche retributie, af te geven
"Consenten tot gebruikmaking van de openbare gemeentelijke Heide-
"en Zandgronden, voor zooverre die daartoe zullen zijn of worden
"aangewezen, en zulks:

"1°. tot het afsteken van plaggen of zoden en het maayen,

"snijden of plukken van heide;

"2°. tot het beweiden door vee, en

"3°. tot het graven of delven van aarde, leem, zand of keijen, en dergelijken.

"Art. 2. De in het vorig artikel vermelde retributie zal, voor het geheel moeten bedragen eene som van vijftienhonderd gulden; welke som, nadat alle aanvragen zullen zijn ingekomen, door den Raad, hoofdelijk over iederen deelhebber, jaarlijks zal worden verdeeld en omgeslagen in evenredigheid tot zijne behoeften, plaatselijke ligging, reeds gemaakt gebruik en verdere ter zake dienende omstandigheden; met dien verstande echter, dat het maximum niet zal mogen te boven gaan eene som van vijsfendertig gulden noch het minimum beneden de som van één gulden zal mogen bepaald worden.

"Art. 3. De wijze van uitvoering en toepassing van dit Besluit wordt geregeld, bij een, door Burgemeester en Wethouders, op te maken Reglement, hetwelk aan de goedkeuring van den Raad is onderworpen en aan dit Besluit zal worden gehecht." En op denzelfden 19 Januari 1860 stelden Burgemeester en Wethouders, krachtens art. 3 van het bovenstaande Raadsbesluit, het navolgende Reglement, "betrekkelijk het in gebruik geven der gemeentelijke Heide- en Zandgronden", vast:

"Art. 1. Aan ingezetenen of grondeigenaren in deze Gemeente, die daartoe schriftelijke aanvraag zullen hebben gedaan, zullen door Burgemeester en Wethouders, tegen de in art. 4 hierna te vermelden betaling eener jaarlijksche retributie, vergunningen of Consenten kunnen worden verleend:

"1°. tot het afsteken van plaggen of zoden, en het maayen, snijden of plukken van heide;

"2°. tot het beweiden door vee, en

"3°. tot het graven of delven van aarde, leem, zand of keyen, en dergelijken,

"op de openbare gemeentelijke Heide- en Zandgronden, voorzooverre die, door den Raad, daartoe zullen zijn of worden aangewezen.

"Art. 2. Het Consent is niet langer geldig dan tot aan het einde van het jaar, waarvoor hetzelfde is afgegeven, en alleen voor hem die, ingevolge art. 1, daartoe aanvraag zal hebben gedaan of voor de leden van zijn gezin, zijne dienst- of werkboden daaronder begrepen.

"De Raad is bevoegd om indien, naar zijn oordeel, van een reeds verleend Consent misbruik mogt worden gemaakt, dit ten allen tijde in te trekken, ook wanneer de retributie daarvoor reeds mogt betaald zijn, mits den belanghebbende daarvan schriftelijke aanzegging door den veldwachter doende.

"Art. 3. Al de in art. 1 bedoelde schriftelijke aanvragen, zullen ter Secretarie der gemeente moeten zijn ingeleverd, uiterlijk vóór den 1 September van ieder jaar. Op de eerste Raadsvergaderingen van de maanden Maart, Mei, Julij en September worden de te voren ingeleverde aanvragen, aan den Raad aangeboden, die daarover beschikt en Burgemeester en Wethouders tevens magtigt om Consenten af te geven voor die aanvragen, welke door hem zijn toegestaan.

"Art. 4. Door eene Commissie van drie Leden uit den Raad, te benoemen overeenkomstig art. 54 alinea I der Gemeentewet, wordt in de maand September van ieder jaar, opgemaakt en aan den Raad aangeboden eene lijst van alle de, in dat jaar, afgegeven Consenten, waarin door hen voorloopig wordt vastgesteld dat aandeel dat, door iederen deelhebber, naar evenredigheid van zijne behoeften, plaatselijke ligging, reeds gemaakt gebruik en verdere

"ter zake dienende omstandigheden, voor dat jaar, zal behooren te worden gedragen in de, bij art. 2 van 's Raads Besluit van heden No. 278 bepaalde retributie van f 1500,00.

"De Raad stelt, met inachtneming van het, bij genoemd art. 2 bepaalde maximum en minimum, dat aandeel definitief vast, en geeft daarop afschrift der lijst aan den Ontvanger, om vóór 1 November deszelfs jaars, door dezen te worden ingevorderd. Het zegel voor kwitantien boven de f 10,00 zal te gelijk verschuldigd zijn en ingevorderd worden.

"Art. 5. Geen Consent zal worden afgegeven aan eenen vroegeren deelhebber die, gedurende één of meer jaren, geene aanvraag gedaan of deel genomen heeft, dan nadat alvorens door hem, over ieder der intusschen verlopen jaren, zal zijn betaald de retributie waarvoor hij laatstelijk is aangeslagen geweest.

"Art. 6. Geenerlei gebruik of genot is toegestaan vóórdát het Consent zal zijn uitgereikt, en zulks niettegenstaande de, bij de artt. 1 en 3, vermelde schriftelijke aanvraag, reeds mogt zijn ingeleverd.

"Art. 7. Van het Consent zal geen gebruik mogen worden gemaakt:

"a. Tot het afsteken van plaggen of zoden, of het maaijen van Heide, gedurende de maanden Januarij, Februarij, November en December.

"b. Op andere gronden dan die, welke daartoe door den Raad zullen zijn of worden aangewezen; een vroeger geoorloofd genot of gebruik van den grond, geeft geen regt voor de toekomst, bijaldien die grond tot andere doeleinden, door het Gemeentebestuur, mogt zijn bestemd.

"c. Tot vervoer der verkregen grondstoffen naar buiten deze gemeente, uitgenomen van de alhier gemaakte bezems of boenders, of ook - naar ingezetenen of grondeigenaren in de gemeente, die niet van Consent zijn voorzien.

"Art. 8. Het formulier bij art. 1 bedoelde schriftelijke aanvraag wordt door Burgemeester en Wethouders vastgesteld; door de ondertekening en inlevering van hetzelfde wordt de aanvrager geacht zich te verbinden en te onderwerpen aan de, bij dit Reglement, vastgestelde bepalingen, bedingen en beperkingen."

Datzelfde Reglement was op 30 januari 1873 nog, nagenoeg onveranderd van kracht; toen echter was het totaal bedrag der retributie slechts f 1300,-.

Wat nu verder, in art. 15 van de bovengenoemde "Costumen en Usantien", aangaande het bouwland gezegd wordt, bepaalt zich tot de vermelding van den "hoeghen eynghe, daer sy haer koren bouwende syndt", en dat is niet zonder betekenis. Er was, ook in die dagen, wel meer bouwland op Soest, zooals in Isselt en in de Birckt, maar die akkers lagen als in eenen uithoek, van den weg af, achter hooge wallen met akkermaalshout beplant, bijna verborgen; maar bij den Engh niets van dat alles.

Die hoogte lag als in het midden van het dorp, nagenoeg alle Soesters woonden er omheen, enkele rijwegen, maar meerdere voetpaden, liepen er over, maar geen boom, geen heester, belemmerde het uitzicht. Men genoot van dien heuvel, naar alle zijden, een prachtig vergezicht; inzonderheid in den zomer, als de rogge rijpte, de boekweit en de aardappel bloeide, het gezoem der bijen omlaag, de slag van de kwartel of het gezang van den leewerik omhoog, gehoord werd, was het overstelpend mooi.

Wie dan op den Lazarusberg, (19 M boven A.P.), stond, en het gezicht naar de zijde van Amersfoort keerde, zag vóór zich eene zee van kostbare veldvruchten, zeker meer dan 20 minuten gaans breed, links afdalende naar het weiland, rechts naar het veen en

voortgolvende vóór hem uit, meer dan een half uur gaans vèr, over Steenberg, (20 M boven A.P.), een weinig inzinkende bij den ouden molen, en dan weder rijzende tot het Enghenbergje, (18 M boven A.P.), bijna niet af te zien. Ja, ook in den herfst, als de vroegere stoppelvelden weder met knollengroen bedekt waren, en de jonge rogge was uitgesproten, boeide de vruchtbare vlakte het oog, en dwong tot stille bewondering.

Over het geheel stonden sedert eeuwen landbouw en veeteelt hier hoog. De inwoners waren vroeger bijna uitsluitend boeren, en ook thans nog zijn zij in de meerderheid, al heeft de sterk aanwassende bevolking ook andere standen aangevoerd. En de Soester boer verstaat zijn werk. Uren vèr rondom Soest, en ook over de Veluwe, ziet men zulke rogge en zulke boekweit niet, als op den Engh te zien is. Ook de aardappelen waren uitstekend, totdat, in 1845, de ziekte in dat gewas zich ook hier openbaarde, en het tot hiertoe nog niet gelukt is den smakelijken eet-aardappel van vroeger terug te vinden. En de Soester-knollen, die eigenlijk gezaaid worden tot veevoeder in den vóórwinter, waren reeds vóór 1746 beroemd, ofschoon zij thans wel wat van hunnen goeden naam verloren hebben. Men zegt dat de hedendaagsche boeren sterker mesten dan hunne vaders, en dat daardoor de fijne smaak der knollen verloren ging. "Schotel, Het Oud Holl. Huisgezin, 350.)

Natuurlijk behoefde men, voor dien uitgebreiden akkerbouw, ook paarden, en fokte die aan, doch meer tot eigen gebruik dan voor den handel. In de laatste helft der 19de eeuw, is de paardenfokkerij echter van meer beteekenis geworden, en zijn er ook wel schoone paarden van hier naar de markt gegaan. De koeien nochtans zijn, van de vroegste tijden her, hier de hoofdzaak geweest. Het is een lust, in den winter, de stallen met schoon melkvee te zien, in elke boerderij natuurlijk naar het vermogen van den bewoner. Buitengewoon is deze afdeeling van het boerenbedrijf in de laatste jaren nog vooruit gegaan, en behoeft de vergelijking met Hollandsche boerderijen niet te schromen. In het midden der vorige eeuw kon de liefhebber van koeien zonder horens, koppels van die soort beesten, op twee plaatsen bewonderen, nl. op de boerderij van den Heer G.J.G. van Rockom Maas, in Isselt, en op die van den Heer J.A. Staal op Staalwijk, aan de Pijnenburger Grift, wat bij de bespreking van die beide landgoederen nader zal worden vermeld. Schapen houden de Soester-boeren niet; de koppels die hier vroeger, en in nog al grooten getale, overwinterden, kwamen met campagne-herders van elders, en verdwenen weder met het voorjaar. Maar hokken, met welgedane varkens, vindt men overal, bij den daggeld en het boertje even goed als bij den grooten boer, natuurlijk ook dit altijd in evenredigheid met het geldelijk vermogen.

Het spreekt van zelf dat de landbouwer hier ook niet verschoond bleef van de rampen en tegenspoeden, welke aan dat bedrijf, en het wonen op het platteland uit den aard der zaak verbonden zijn. Bij de oorlogsrampen die den Soester-boer herhaaldelijk getroffen hebben, voege men nog hoogwater en overstroming, buitengewoon droge of buitengewoon natte zomers, nachtvorsten, hagelslag, storm en veeziekte! Wordt er van een en ander, waar het pas geeft, melding gemaakt, hier dient nog afzonderlijk over veeziekte gesproken te worden, omdat het hart van den boer daaronder ontwijfelbaar wel het meeste lijdt. Veel is mij, met betrekking tot dit onderwerp, wel niet bekend, doch van ééne ramp van dien aard, maakt het Groot Placcaatboek van Utrecht uitvoerig melding, en van eene andere ben ik ooggetuige geweest. (Groot Utr. Plac.boek.I.641-650.)

Met de eerste bedoel ik de veeziekte, die, ten jare 1713, in de

Provincie Utrecht, en blijkbaar niet alleen in deze, heeft gewoed, en waartegen de Staten 's Lands van Utrecht, met eene macht van "Placaten, Appointementen, Publicaties, en Resoluties", hebben gestreden. Het doet inderdaad goed te zien, hoe men den vreesselijksten vijand, als van alle zijden zocht te keeren of te verdrijven, en onuitputtelijk was in het uitdenken van middelen om den landman te steunen en weder op te richten. Het is waar, Soest wordt in dat alles niet bij name genoemd, maar de ramp was blijkbaar van zeer grooten omvang, en daarom is het niet waarschijnlijk dat deze plaats, in de Provincie Utrecht, verschoond zal zijn gebleven. En dan in 1866; toen heeft Soest daarvan ongetwijfeld zijn zeer groot deel gehad. In 18 stallen werden koeien ziek; bij enkelen van de grootste boeren, de gansche koppel. Wel werden, tot waarschuwing van anderen, de hofsteden, waar de besmetting was, door borden aangeduid, maar de beesten, die daar binnen ziek werden, stierven meest allen, of werden afgemaakt. Op de boerderij "Het Klooster" werden alle 39 koeien ziek, 19 werden afgemaakt, en de overigen stierven. Op de boerderij van Aalbert Kuyser werden ook alle koeien ziek, 32 stierven, en 2 herstelden. Mijne woning stond juist tusschen deze beide hoeven in, en nog hoor ik den doffen slag van het schot, waarmede zulk een ziek dier gedood werd. In het geheel zijn toen in deze Gemeente 187 koeien aan de veepest gestorven.

Boerderij "Het Klooster", Eemstraat 16, waar in 1866 39 koeien om kwamen.

